

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

132:4 • 2012

Franska Akademien och dess svenska lillasyster

ÅKE ERLANDSSON* *Stockholm*

Vad tjänar Franska Akademien till? Det är en impertinent fråga som ställs av Hélène Carrère d'Encausse, Akademiens ständige sekreterare, i den digra översikten *Des siècles d'immortalité: L'Académie française 1635–* (Paris 2011, 406 s.). Franska Akademien instiftades 1635 av kardinal Richelieu med ett bakomliggande politiskt syfte: att stärka Frankrikes enhet och identitet via språket. I snart fyra sekel har Akademien samlats kring denna princip.

Hélène Carrère d'Encausse, född 1929, är Rysslandsexpert och väletablerad historiker. År 1990 invaldes hon på stol 14 i Franska Akademien och 1999 blev hon, som första kvinna, dess ständige sekreterare. Sedan många år har hon verkat vid flera internationella institutioner, bland annat som Europaparlamentariker.

Pedagogiskt och kronologiskt, med stöd av ett rikt källmaterial, skildrar hon i Akademiens historia. I förordet avfärdar hon den kritik som medlemmarna ofta utsatts för, att de skulle vara motståndare till förnyelse och rebellisk litteratur. Likaså avfärdar hon raljerandet över oföränderliga riter, akademikernas höga ålder, deras insignier som kostymer, medaljonger, svärd och annat "löjeväckande". Vad tjänar då denna märkliga institution till, frågar sig Carrère d'Encausse, och svarar att "ingen annan institution har samma prestige". Den är Frankrikes äldsta och utgör ett undantag från övriga akademier. Franska Akademien är en integrerad och levande del av landets historia, en internationellt erkänd symbol för Frankrike som en litterär nation.

Svenska Akademien har uppenbart fått en inbjudan av sin storasyster att i boken ge sin syn på dessa märkliga klubbar med sina orubbliga reg-

* F.d. chef för Svenska Akademiens Nobelbibliotek

ler, riter och ett oföränderligt antal ledamöter. Horace Engdahl, ledamot av Svenska Akademien sedan 1997 och dess ständige sekreterare 1999–2009, ger en koncis och spirituellt presentation på temat: Institutionen, uppfunnen under renässansen och understödd av upplysta furstar, var ett bidrag till den kulturella revolutionen. Engdahl slutar med en underfundig metafor: "Les Académies sont les crocodiles du monde social."

Svenska Akademien instiftades 1786 av Gustaf III efter mönster av Franska Akademien, som han besökte under sina Parisresor 1771 och 1784. Den gavs till uppgift att främja svenska språket och litteraturen samt att arbeta för svenska språkets "renhet, styrka och höghet". Även om det patriotiska syftet med Svenska Akademien alltså överensstämmer med den franska förebildens finns dock en viktig skillnad: Franska Akademien har på senare tid valt in frankofona icke-franska medborgare, bland dem Léopold Senghor (Senegal; invald 1983), Hector Bianciotti (Argentina; invald 1996) och Assia Djebar (Algeriet; invald 2005). För att väljas in i Svenska Akademien krävs att man är svensk medborgare. De ursprungliga stadgarna hade emellertid ingen sådan regel, utan den tillkom i samband med riksdelningen 1811. Det var kronprins Karl Johan som, på grund av sin motvilja mot den i Finland bosatte diplomaten och tidigare akademiledamoten Gustaf Mauritz Armfeldt, drev igenom regeln. Trots sporadisk kritik i modern tid har regeln förblivit intakt, och finlandssvenska skalders är således uteslutna.

Instiftandet av den Franska Akademien föregicks av uppkomsten en salongskultur i Frankrike i början av 1600-talet. Frisinnade kvinnor tog initiativ till salongerna, där man odlade spirituellt konversation och hövisk poesi. Mest celeber var markisinnan av Rambouilletts *hôtel* nära Louvren. Den lockade till sig vittra adelsmän, konstlärare, förnäma damer och kända skalders, bland andra hovpoeten och krigsättaren François de Malherbe. Här fanns en tro på diktens tidlöshet och diktarens odödlighet, liksom en stark tro på "reglernas" frälsande kraft.

Ordet "akademi" härleds från Akademos, den rike atenare som för över tjugo sekler sedan lånade sitt namn åt den olivlund där Platon samtalade med sina lärjungar. Under renässansen bildades, med den attiska akademien som förebild, filosofiska, litterära och konstnärliga amatörsällskap i Italien och i Frankrike. Under Ludvig XIII:s regering, analyserade lärda i Paris språket och litteraturen, ordens betydelse och de grammatiska reglerna. Franska Akademien grundades, i det sam-

manhanget, ursprungligen som en privat och självständig akademi. År 1629 samlades en handfull vänner till Malherbe hos hugenotten Valentin Conrart, kungens sekreterare. Conrart ägde en representativ bostad i hjärtat av Paris som han ställde till sällskapets förfogande. Sammankomsterna blev populära. En av vännerna, abboten Boisrobert, berättade om akademien för kardinal Richelieu, och som den framsynte politiker kardinalen var, noterat Carrère d'Encausse, insåg han genast de fördelar han kunde få genom att knyta högt bildade kulturpersoner till sin intressesfär och ge dem officiell sanktion och social status.

Akademiens historia blev sålunda intimt förknippad med dess förhållande till maktapparaten. Kardinalen erbjöd Conrarts vänner sitt beskydd och föreslog dem att bilda en reguljär akademi. Han anvisade dem därtill en betydelsefull uppgift: att definiera normer och regler för det franska språket. Ett mönster var *le bon usage*, det språk som talades i salonger och vid hovet av *l'honnête homme*, gentlemannen, ett språk varmed han kunde konversera med damer och diskutera gemensamma problem. En uppgift var att behaga; en outtalad plikt var att försvara och lovprisa monarkin. Regenterna å sin sida var måna om att hålla sig väl med tongivande diktare, inte minst för att stärka sitt eftermäle. Panegyriken gagnade på så sätt båda parter.

Alltsedan ediktet i Villers-Cotterêts (1539), som gjorde franskan till statens officiella språk, strävade de franska kungarna efter att främja och normalisera det franska språket och därmed även stärka Frankrikes enhet. Vid Akademiens första sammanträde, den 13 mars 1634, antog mötet namnet l'Académie française. Ett privilegiebrev utfärdat 1635 av Ludvig XIII bekräftade instiftandet, men det skulle dröja drygt två år för parlamentet att registrera det eftersom Sorbonne-universitetet motsatte sig den nya institutionen. På eget initiativ bestämde Richelieu att Akademien skulle ha 40 ledamöter och bestå av ett socialt och representativt urval. Kardinalen skänkte också, enligt Carrère d'Encausse, de 40 medlemmarna "två ovärderliga klenoder": oberoende och jämlikhet – principer som likväl utgjorde en integrerad del i den kungliga maktutövningen. Kvinnor var dock från början uteslutna, och det var inte förrän 1980 som den belgisk-född Marguerite Yourcenar som första kvinna blev invald i Akademien. Svenska Akademien var, i det sammanhanget, betydligt tidigare ute med invalet av Selma Lagerlöf 1914 och Elin Wägner 1944.

Ludvig XIII var Akademiens beskyddare; efterföljande kungar, liksom kejsarna Napoleon II och III samt republikens presidenter, har alla haft samma uppdrag. Under upplysningsseklet var samfundet initialt en härold för kungamakten men det förvärvade likväl en viss självständighet. Högintressant läsning är självfallet hur tungviktare som filosoferna Montesquieu och Voltaire och senare nationalskalden Victor Hugo såg på Akademien som institution, dess konventioner och smaknormer och sina egna roller i relation till institutionen.

År 1793, då revolutionens skräckvälde drabbade Frankrike, avskaffade nationalkonventet alla kungliga akademier, men en av medlemmarna, abboten och filosofen André Morellet, lyckades rädda Akademiens arkiv och hemlighålla dess existens. Efter skräckväldets slut grundades Institut de France för att härbärgera Franska Akademien och fyra andra akademier, och 1803 beslöt Napoleon I att restaurera dem som olika sektioner inom institutet. Det var dock inte förrän 1816, under Louis XVIII, som Franska Akademien återfick sitt namn och oberoende.

Akademien väljer in celebriteter ur den litterära sfären: poeter, romanförfattare, teaterfolk, men också filosofer, lingvister, vetenskapsmän, statsmän, religiösa dignitärer och andra personer som satt avtryck i franskan. Medlemmarna kallas *Les immortels*, de odödliga, ett tillnamn givet dem av Richelieu. Det knyter an till medlemmarnas bjudande plikt att främja det "odödliga" franska språket, och Akademien har spelat en stor roll för att bevara 1600-talets franska skriftspråk i stort sett oförändrat till i dag. Redan från början ålåg det Akademien att publicera en grammatik, en poetik och en retorik, att fastställa regler för franska språket, göra det rent (det vill säga rensat från provinsialismer, slang och andra anomalier) och begripligt. I denna anda utgav Akademien sitt första lexikon 1694. Det nionde, påbörjat 1992, skall vara slutfört 2015 och omfatta drygt 60 000 ord, inklusive ordens etymologi, tekniska och vetenskapliga termer och en del enkla stavningsregler.

Carrère d'Encausse lägger sig framför allt vinn om att återge Akademiens historia genom att sätta in den i dess politiska och kulturella kontext. Är då Quai Conti ett konservativt säte för orubbliga riter, rigida alltsedan Akademiens instiftande? Den bok som Carrère d'Encausse nu publicerat visar på det motsatta: långt ifrån att stå utanför tiden, har Franska Akademien alltid knutit an till sin epok. I dag konfronteras sällskapet ideligen med brännande frågor på grund av betydande

teknologiska, sociala och kulturella förändringar i Frankrike och den övriga frankofona världen. Den omvälvning som språket i Frankrike i dag genomgår innebär ett betydande politiskt problem i relation till det franska samhället och det gemensamma språket, skriver Carrère d'Encausse. Hon ser här en stor utmaning för Akademien: att nära fyra sekel efter Richelieu, i en tid av ständiga förändringar, fortsätta att stå i Frankrikes tjänst genom att göra det i ordets och litteraturens tjänst. Motsvarande utmaning står ju även Svenska Akademien inför.